

ROVNOST ŽEN A MUŽŮ V NEDOHLEDNU

Monitorovací zpráva Social Watch
k genderové rovnosti 2017

Rovnost žen a mužů v nedohlednu

Editorka: Markéta Mottlová

Autorky: Eliška Kodyšová (Aperio), Markéta Mottlová (Fórum 50 %), Petra Hokr Miholová (proFem), Romana Marková Volejníčková (Gender & sociologie SOÚ AV ČR)

Předkládaná monitorovací zpráva Social Watch k genderové rovnosti se věnuje dvěma palčivým problémům současnosti, jakými jsou feminizace chudoby (postavení sólo matek a seniorek v ČR a ekonomické postavení žen ve světě) a násilí na ženách a migrantkách. Jedná se současně o témata, která jsou součástí 17 Cílů udržitelného rozvoje (SDGs – Sustainable Development Goals) – cíle 1 *konec chudoby* a cíle 5 *rovnost mužů a žen*.

Chudoba sólo matek

Neúplné rodiny patří v celé Evropské unii dlouhodobě mezi skupiny nejvíce ohrožené sociálním vyloučením. V České republice, kde jsou pro zajištění životního standardu rodiny s dětmi nutné dva příjmy, se osamělý rodič s dětmi zákonitě ocitá z finančního hlediska v nevýhodě. Vzhledem k tomu že sólo matky tvoří dle SLBD 2011¹ až 87 % všech sólo rodičů v ČR, je problematika neúplných rodin často ztotožňována s touto skupinou. Navzdory předsudkům jsou sólo matky v ČR více ekonomicky aktivní (tj. jsou zaměstnané či podnikají) než matky s partnerem, 57,7 % vs. 49,1 %. Hrozí jim však zároveň dvakrát častěji nezaměstnanost, 15,8 % vs. 8,8 %.²

Ačkoli Česká republika uvádí, že podíl osob ohrožených chudobou a sociálním vyloučením je zde nejnižší v EU, data ze šetření SILC pro rok 2015³ ukazují, že osamělé osoby žijící s dětmi sítím sociální podpory propadávají častěji než jiné skupiny a v některých indikátorech sociálního vyloučení jsou na tom čeští sólo rodiče dokonce hůře, než je průměr EU. V ČR jsou sólo rodiče oproti domácnostem s dětmi celkově 2,8krát častěji ohroženi chudobou, i když pracují (13,6 % vs. 4,9 %). Na úrovni EU je průměrný podíl neúplných rodin ohrožených chudobou 1,8krát vyšší než v případech domácností s dětmi. (viz graf na následující straně)

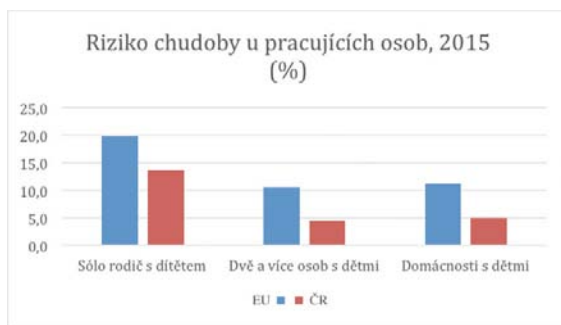
V praxi vidíme, že za chudobou pracujících sólo matek stojí nejčastěji překerní zaměstnávání (brigády, snížené úvazky, nevýhodné práce z domova), horizontální a vertikální genderová segregace a s ní související gender pay gap. Ačkoli tedy sólo matky považují za důležité získat finance na obživu především prací, hledají takové zaměstnání, které jim umožní sladit výdělečnou činnost s péčí o dítě (děti) a kde tolik nevadí případné absence, pokud dítě onemocní.⁴

1 ČSÚ 2013. Domácnosti z hlediska genderu, 2011. <https://www.czso.cz/documents/10180/20533848/1000113.pdf/fcee57a0-f0d9-4264-80c5-dc4f261eb028?version=1.0>

2 Šťastná, A. 2010. Neúplné rodiny – žena jako zaměstnankyně nebo pečovatelka? Možnosti rodin a přístupy rodinných politik. Demografie 52(1):143-151.

3 EUROSTAT. Databáze „Income and living conditions“ - data z roku 2015. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

4 Dudová, R., Hastrmanová, Š. 2007. Otcové, matky a porozvodová péče o děti. Sociologické studie / Sociological

Chudoba je významným stresorem, který u neúplných rodin působí přímo na vznik depresí u rodičů a na rodičovské kompetence. Chudoba tedy není jen příčinou vyloučení dítěte z vrstevnické skupiny (dítě se neúčastní školních akcí, nechodí na kroužky, případně nemá přiměřené oblečení jako ostatní), ale vede u dětí k poruchám chování, horšímu školnímu prospěchu, častějším psychickým i tělesným potížím, a tak i ke zhoršené perspektivě uplatnění v dospělém věku.

Možným prostředkem zmírnění chudoby sólo matek je zálohované výživné. Aby bylo skutečně účinné, je třeba, aby pouze nenahradilo stávající dávky sociální podpory, ale aby reálně zvýšilo podíl těch, kterým sociální podpora pomáhá vybědnout z chudoby.

Chudoba seniorek

Další skupinou žen, která je více ohrožena chudobou a sociálním vyloučením, jsou seniorky. Na výši penzí mají vedle strukturálních faktorů (fungování pracovního trhu s ohledem na uplatnění mužů a žen, sociální politika státu apod.) vliv kulturní faktory, jako jsou genderové stereotypy, normy, hodnoty či mužské a ženské role ve společnosti.⁵ Od žen se zpravidla očekává, že budou pečovat o děti, rodinu a domácnost, což má za následek dlouhodobé přerušení pracovní dráhy. Taktéž nutnost sladění práce a péče, která leží zpravidla na bedrech žen spolu s dlouhodobým výpadkem na trhu práce, může ovlivnit další zapojení ženy na trhu práce nebo zapříčiňuje nižší platy žen - v současné době pobírají ženy měsíčně v průměru o 22,5 % méně nežli muži⁶. Je tedy patrné, že pokud je výše penzí navázána na pracovní dráhu mužů i žen, mají tyto faktory nemalou zásluhu na nižších penzích žen a na vyšší míře ohrožení rizikem chudoby žen v seniorském věku.

Riziko ohrožení chudobou u seniorek je velmi aktuálním tématem. Nejviditelnější je ohrožení chudobou u jednočlenných domácností, ve kterých taktéž převažují početně ženy. Eurostat uvádí, že v jednočlenných domácnostech se seniory a seniorkami nad 65 let bylo v ČR v roce 2015 ohroženo chudobou 20,7 % žen a 9,3 % mužů⁷. Pokud se podíváme na ohrožení

⁵ Studies 07:7. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. 129 s.

⁶ Volejníčková, R. 2015. Genderové nerovnosti v odměňování a důchodech. Praha: Otevřená společnost.

⁷ <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdsc340&plugin=1>

⁷ <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

chudobou u seniorů a senierek pobírající penzi, zjistíme, že v roce 2015 bylo v celé populaci seniorů a senierek v ČR pobírajících penze ohroženo chudobou 10,5 % žen a 3,7 % mužů⁸.

Tyto data jednoznačně ukazují, že ohrožení chudobou u senierek je závažný problém. Při řešení chudoby senierek je potřeba brát v potaz, že penze jsou navázány na několik strukturálních a kulturních faktorů. Obecně však lze konstatovat, že výše penzí je přímo navázána na pracovní biografii a bohužel také na znevýhodnění v průběhu pracovní dráhy, například nižší platy, kterým čelí zpravidla ženy. Jedním z možných řešení se tak ukazují být zaměřeni se na odstraňování nerovností v odměňování již v průběhu pracovní dráhy. Toto řešení také ženám umožní vytvořit si finanční rezervu, například pro období penze, kdy jsou ženy ohroženy chudobou.

Násilí na ženách

Stále palčivým problémem v oblasti genderové rovnosti představuje násilí na ženách. Zkušenost s domácím násilím mělo v České republice během svého života 27,7 % dotázaných žen starších 18 let, což po zobecnění na celou populaci odpovídá asi 1,2 milionu žen.⁹ Průzkum FRA z roku 2014 uvádí, že v České republice zažije fyzické nebo sexuální násilí 32 % žen starších 15 let¹⁰. Zpráva Amnesty International ČR z roku 2015 pak odhaduje počet skutků znásilnění na 7 500 – 20 000 za rok, přičemž nahlášeno je asi 3-8 % skutků.¹¹

Nelze přitom zastírat genderový rozměr násilí na ženách. V případech domácího násilí tvoří více než 90 % obětí domácího násilí ženy¹² a drtivá většina odsouzených jsou muži.¹³ Aby mohlo být úsilí o prevenci a odstranění tohoto násilí účinné, je tedy nutné ho chápat jako projev i důsledek genderové nerovnosti ve společnosti. V květnu 2016 Česká republika podepsala, jako předposlední stát EU, **Úmluvu Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí (Istanbulská úmluva), která není dosud ratifikovaná. Důvodem otálení politických představitelů/lek s přijetím úmluvy je právě i neochota akceptovat genderový rozměr násilí na ženách.**

Jako nedostatečné se jeví vzdělávání v problematice násilí na ženách včetně domácího násilí. Pracovníci a pracovnice v odborných profesích, jedná se především o soudy a státní zastupitelství, či sociální pracovníky a pracovnice, nemají zpravidla dostatečnou kvalifikaci řešit tyto případy. Neznalost vývoje a dynamiky domácího násilí a potřeb obětí následně může vést k jejich sekundární viktimizaci. Kromě zajištění nutného vzdělávání u výše uvedených profesí, se můžeme také inspirovat zahraničím. Např. ve Španělsku či Velké Británii existují speciální soudy, které řeší problematiku násilí na ženách. Je tak zajištěno,

8 <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

9 Hokr Miholová, P., Ondrušková, J., Dohnal, D. 2016. Ekonomické dopady domácího násilí v oblasti zdraví. proFem, o.p.s., s. 34.

10 Violence against women: an EU-wide survey. Main results, s. 28.

11 Amnesty International. Nosí minisukně? O znásilnění si koledovala, myslí si třetina Čechů, <https://www.amnesty.cz/news/1418/nosi-minisukne-o-znasilneni-si-koledovala-mysli-si-tretina-cechu>

12 Český statistický úřad. Gender: základní pojmy. https://www.czso.cz/csu/gender/gender_pojmy

13 Voňková, J., Spoustová, I. 2016. Domácí násilí z pohledu žen a dětí – Právní stav k 1. 1. 2016. proFem, o.p.s. Tabulka Justiční statistiky CSLAV, s. 203.

že těmito případy se bude zabývat pouze vyškolený personál, který problematice rozumí a chápe potřeby obětí. V našich podmínkách si lze asi lépe představit např. rakouský model, kdy je na každém státním zastupitelství s určitým počtem zaměstnanců/kyň zřízeno speciální oddělení pro řešení případů domácího násilí a násilí na dětech¹⁴.

V České republice je dále nedostatek azylových domů, především to platí pro azylové domy pro oběti násilí na ženách, které mají utajenou adresu. Na oběti násilí, které trpí ještě dalšími obtížemi (např. zdravotní handicap), pak není pamatováno vůbec a stává se, že díky svému handicapu (např. nevidomost, snížená pohyblivost) nemohou být do azylového domu vůbec přijaty, protože pro jejich potřeby není vybaven.

Násilí na migrantkách

Tématem na okraji pozornosti veřejné diskuze je násilí na migrantkách. Ženy a dívky prchající před konflikty do Evropy jsou vystaveny velkému riziku různých forem násilí ve všech fázích své cesty za mírem. V této souvislosti chybí specifická opatření, která by brala v potaz odlišnou situaci a potřeby žen a dívek migrantek. V důsledku přehlížení genderového aspektu se nedaří zajišťovat ochranu migrantek před násilím. Přitom ke specifické situaci a zranitelnosti migrantek je nezbytné přihlížet při vytváření strategií za účelem *eliminace všech forem násilí vůči ženám a dívkám*, jednoho z podcílů Agendy 2030.

Společný výzkum Evropské ženské lobby (EWL), Evropské sítě žen migrantek (ENoMW) a americké organizace Women's Refugee Commission (WRC) mapující situaci uprchlic přímo v terénu ukazuje, že ženy a dívky často utíkají ze svých zemí původu kvůli strachu z genderově podmíněného násilí (včetně sexuálního násilí ve válečných konfliktech a nucených sňatků). Neustálé riziko ohrožení násilím je doprovází také během cesty do Evropy a později i v přijímacích zařízeních, kde nejsou oddělené toalety a sprchy. Spousta žen vypověděla, že se necítí bezpečně a že proto raději kolikrát nejí a nepije, aby nemusela použít toaletu. Některé ženy vypověděly, že byly sexuálně obtěžovány ze strany pracovníků zařízení, ale že se obávaly skutek nahlásit, aby to negativně neovlivnilo jejich žádost o mezinárodní ochranu.¹⁵

Během azylového řízení a v přijímacích zařízeních EU by měly být reflektovány specifické potřeby migrantek. Jedním z kroků jak předcházet násilí je nepochybně např. zřízení oddělených sociálních zařízení, poskytování oddělených pokojů pro ženy a muže. Pro oběti násilí by měly být k dispozici služby jako poradenství a právní pomoc, zdravotní péče či sociálně psychologická podpora. Ze zmíněného výzkumu také vyplývá potřeba zajištění genderově citlivého vzdělávání pracovníků a pracovníc v přijímacích zařízeních. V neposlední řadě je klíčová ratifikace tzv. Istanbulské úmluvy, jelikož pokrývá i genderově podmíněné násilí na migrantkách.¹⁶

14 Austrian NGO-Shadow Report to Greio, Vídeň, 2016, s. 75.

15 European Women's Lobby, 2016. From conflict to peace?, <http://www.womenlobby.org/WOMENVOICES?lang=en>

16 Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí na ženách a domácího násilí, kapitola VII Migrace a azyl – články 59 až 61. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680462471>

Ekonomické postavení žen ve světě

Prioritním tématem letošního 61. zasedání Komise OSN pro postavení žen (Commission on the Status of Women – CSW) bylo ekonomické posílení postavení žen v měnícím se světě práce¹⁷. Mezi hlavní problémy v ekonomické oblasti stále patří nerovnost v odměňování žen a mužů a rovněž neplacená práce žen v domácnosti a při péči o závislé osoby, kterou jsou v porovnání s muži více zatíženy. Ze znevýhodnění žen na trhu práce a nedocnění jejich péče ve společnosti následně vyplývá větší ohrožení žen chudobou. Vzhledem k tomu že sociálním vyloučením jsou ve světě více zasaženy ženy než muži, je nezbytné uplatňovat principy tzv. gender mainstreamingu¹⁸ v programech zaměřujících se na snižování chudoby. Závěry zmiňované Komise obsahují širokou škálu doporučení odpovídajících odlišnému stavu genderové rovnosti v jednotlivých zemích – od základního zajištění rovnosti žen a mužů v legislativě (např. zakotvení práva na přístup k půdě a jejímu vlastnictví či rovného práva mužů a žen uzavírat smlouvy) přes zajištění důstojných pracovních podmínek a zavedení dočasných speciálních opatření pro vyrovnání šancí žen a mužů na trhu práce až po odstranění „pink tax“, kdy zboží a služby určené ženám jsou dražší než srovnatelné zboží a služby pro muže.

Nerovnosti mezi muži a ženami na trhu práce do velké míry reflektují hluboce zakořeněné genderové stereotypy ve společnosti. Historicky byly ženy spojovány se soukromou sférou a muži se sférou veřejnou. Přestože došlo ke zpochybnění tohoto tradičního rozdělení a ženy se čím dál více zapojují do práce ve veřejné oblasti, nedošlo k podobnému zapojení mužů opačným směrem, tedy do neplacené práce a péče v domácnosti. Proto jedním z důležitých kroků ke zlepšení ekonomického postavení žen jsou opatření a iniciativy motivující ke sdílení neplacené práce v rodině mezi mužem a ženou. Komise OSN pro postavení žen navíc vyzývá státy, aby zjišťovaly hodnotu neplacené péče pro účely stanovení jejího přínosu pro národní ekonomiku. Systémy vypočítávání výše penzí by zároveň neměly podle doporučení penalizovat ty, kteří jsou určité období svého života ekonomicky neaktivní vzhledem k péči o závislé členy rodiny. Nepostradatelným jsou dále veřejné a pro všechny dostupné zařízení péče.

Státy by se měly zaměřit na implementaci kroků, které povedou k odstranění gender pay gapu (včetně kontroly rovného odměňování přes příslušné orgány). Pro případy diskriminace na trhu práce na základě těhotenství či rodičovství je klíčové zajištění bezplatného právního poradenství, jež umožní přístup ke spravedlnosti všem bez ohledu na socioekonomické postavení. Novou výzvou, které je v neposlední řadě zapotřebí v kontextu s genderovou rovností v ekonomické oblasti věnovat pozornost, je postavení žen v měnícím se světě práce v souvislosti s digitalizací.¹⁹

17 <http://www.unwomen.org/en/csw/csw61-2017>

18 „Gender“ zde odkazuje na to, že společenské, kulturní a historické vlivy formují nerovné postavení žen a mužů v dnešní společnosti. „Mainstreaming“ pak znamená, že odlišné potřeby a životní zkušenosti žen a mužů se musí stát součástí „hlavního proudu“, tedy všech fází rozhodování – od plánování, přes provádění až po hodnocení.

19 2017 Commission on the status of women: Agreed conclusions: <http://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/csw/61/csw-conclusions-61-web.pdf?la=en&vs=5452>

Social Watch je mezinárodní síť občanských organizací usilujících o vymýcení chudoby a jejích příčin, o ukončení všech forem diskriminace a rasismu, o zajištění spravedlivé distribuce bohatství a naplňování lidských práv. Social Watch prosazuje mír, sociální, ekonomickou, environmentální a genderovou spravedlnost a zdůrazňuje právo každého člověka nežít v chudobě.

Rovnost žen a mužů v nedohlednu

Monitorovací zpráva Social Watch k genderové rovnosti 2017

Social Watch 2017

Editorka: Markéta Mottlová

Vydal: Social Watch Česká republika

Praha 2017

Projekt byl podpořen z prostředků
Nadace Rosy Luxemburgové.

TRANSITION

Ministry of Foreign Affairs of the Czech Republic

Projekt byl podpořen z prostředků Ministerstva zahraničních
věcí ČR v rámci Programu transformační spolupráce ČR.